

ОСИПАЊЕ НА НИВОУ ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА У СРБИЈИ: АНАЛИЗА МЕРЕЊА ОСИПАЊА, НАЛАЗА ИСТРАЖИВАЊА И МЕРА ПРЕВЕНЦИЈЕ*

*Ивана Степановић Илић***, *Оливер Тошковић* и *Ксенија Крстић*
Одељење за психологију, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду, Србија

Марина Виденовић
Институт за психологију, Филозофски факултет,
Универзитет у Београду, Србија

Апстракт. Осипање у високом образовању привлачи велику пажњу због озбиљних ефеката на појединца и друштво. Циљеви студије су: анализа мерења и праћења осипања у високом образовању у Србији, преглед истраживања о узроцима и идентификовање доступних сервиса за студенте под ризиком од одустајања, као и мера превенције. Коришћене су разноврсне истраживачке технике: анализа статистика, преглед литературе, квалитативна анализа садржаја. Резултати показују да: 1. не постоји прихваћена дефиниција осипања, нити званичне статистике о његовој стопи, али је могуће дати извесне процене о томе; 2. истраживања осипања нису систематична, али покривају три главна фактора осипања (лични, социодемографски, услови студирања); 3. сервис за студенте су спорадични и недовољно видљиви; 4. релевантна законска регулатива одсликава интерес државе да промовише високо образовање, али спроведене мере нису довољно адекватне. Успостављање Јединственог информационалног система образовања видимо као важан корак у прецизном мерењу стопе осипања. Важно је обезбедити флексибилне руте студирања и повећати финансијску подршку првенствено студентима из осетљивих група. Међународне студије истичу важност интензивирања интеракције наставник–студент и студенат–студент током наставе. Сматрамо да су потребне нове образовне

* *Напомена.* Рад је настао као резултат ангажовања аутора на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије бр. 179018, као и на међународном пројекту „SUnStAR” (Supporting university students at risk of dropping out) финансираним од стране Европске комисије.

** E-mail: istepano@f.bg.ac.rs

политике које би комбиновале два главна оквира у овој области и ослањале се на инклузивно истраживање.

Кључне речи: осипање, високо образовање, студенти, сервиси подршке, превентивне мере.

УВОД

Напуштање образовања је значајна тема имајући у виду све већи број научних радова у овој области и чињеницу да су многе земље поставиле образовне циљеве усмерене на превенцију и смањивање стопе осипања (Krstić, Stepanović Pić & Videnović, 2017). Одустајање од високог образовања (ВО) нема толико озбиљне последице на појединца и друштво, као што је то случај са нижим нивоима образовања, али се такође сматра врло важним проблемом који је неопходно решавати. Европска унија је поставила циљ да најмање 40% особа узраста 30 – 34 година стекне универзитетску диплому, с обзиром на то да се квалификација терцијарног образовања сматра кључним предусловом за запошљавање, достизање већег квалитета живота, социјалне правде и економског раста (Aina, 2013; Battin Pearson *et al.*, 2000; European Commission, 2015; OECD, 2019). ЕАСЕА Болоња извештај (ЕАСЕА, 2018) сугерише да је овај циљ готово достигнут, пошто је на нивоу Простора високог образовања Европе (European Higher Education Area – ЕНЕА) проценат особа узраста од 25 до 34 године које су стекле универзитетску диплому 40,9%. Међутим, треба бити опрезан са оптимистичким ставом будући да анализа OECD-а (OECD, 2019) показује да 12% бруцоша студије напушта пре почетка друге године, као и да се стопа осипања повећава на 20% до предвиђеног краја трајања студијског програма, а три године касније износи 24%.

Напуштање студија може се разматрати из различитих перспектива: из угла друштва, образовног система, али и са институционалног нивоа. Истичу се и негативне последице одустајања од студирања на појединца, те се помиње губитак мотивације и самопоштовања, социјална стигма и поремећени породични односе услед неиспуњених очекивања (Reason, 2003; Stiburek, Vlk & Švec, 2017). Осипање на нивоу високог образовања је комплексна појава коју узрокују бројни, међусобно испреплетани, фактори (Georg, 2009; Gonida *et al.*, 2019; Larsen, Kornbeck, Kristensen, Larsen & Sommersel, 2013; Tinto, 1975), што је случај и на нижим нивоима образовања (De Witte, Cabus, Thyssen, Groot & Maassen van den Brink, 2013; Dowrick & Crespo, 2005; Rumberger, 2011). Међутим, високо образовање има своје специфичности које би требало узети у обзир. Уписујући факултет, млада особа се суочава са изазовним развојним задацима, постаје одрасла и прилагођава се новом сложеном контексту (Arnett, 2000; Gonida *et al.*, 2019; Kerby, 2015). Аутори упозоравају да се савремене високошколске установе значајно разликују од

својих претходница, те да треба имати у виду постојеће организационе разлике које би могле утицати на резултате истраживања, схватање осипања и ефикасност мера превенције (Thomas & Hovdhaugen, 2014).

Пошто су образовне политике у домену високог образовања нераскидиво повезане са нашом темом, укратко ћемо се осврнути на два главна теоријска оквира и њихове перспективе о проблему осипања. Први теоријски оквир познат је као глобални тренд неолибералне образовне политике. Он се често означава термином *mainstream* и почива на теорији људског капитала наглашавајући важност способности, знања и компетенција појединца за индивидуални просперитет и економски напредак друштва (Brian, 2007). Ова оријентација препознаје се у настојању Болоњског процеса и релевантних међународних организација (The World Bank, OECD, UNESCO) да поставе стандарде квалитета високог образовања, да повећају обухват и ефикасност високог образовања, као и да осигурају чврсту везу високог образовања са тржиштем рада (Harrison, 2018; Kromydas, 2017; Spasenović, 2019; Webb *et al.*, 2017). Сходно томе, осипање на нивоу високог образовања треба редуковати због негативног утицаја на изгледе за добијање посла и приходе појединца, али и због реперкусија на економију и социјалне проблеме друштва (European Commission, 2015; OECD, 2019). Друга оријентација је крајње критична према претходној и окупља различите ауторе који се ослањају на Бурдијеово наслеђе (Kromydas, 2017; Webb *et al.*, 2017), на теорије Светског система (World-system) и Глобалне културе (Global culture (Ginsburg, Cooper, Raghu & Zegarra, 1990; Lumby & Foskett, 2016; Spasenović, 2019), као и ауторе који наглашавају важност неговања хуманистичких вредности у контексту високог образовања (Bridges, 1992; Harrison, 2018; Saito, 2003). Њихове критике односе се на организацију система високог образовања која фаворизује младе из привилегованих социјалних класа (Harrison, 2018), као и на политике у области високог образовања које омогућавају доминацију развијених земаља над сиромашнима кроз „испоручивање” модела образовања неосетљивих на специфични социокултурни контекст (Spasenović, 2019). Образовни циљеви сматрају се одвојеним од хуманог развоја и усмереним ка тржишном и економском расту, трансформишући сврху образовања од суштинске у искључиво инструменталну (Kromydas, 2017). Уместо тога, заговорници ове оријентације сматрају да образовање треба да има еманципаторну функцију која би водила друштвеним променама и подржала начела социјалне правде кроз педагошки приступ усмерен на дијалог наставника и ученика и подстицање критичког мишљења (Gouthro, 2002; Letizia, 2013). Према Харисоновом мишљењу (Harrison, 2018), пресудно је разумети како специфичан социокултурни контекст обликује мотивацију и одлуке младих везаних за високо образовање и изградити политику која ће препознати њихова очекивања и омогућити им да истраже свој потенцијал и поставе сопствене образовне циљеве.

Дефиниције осипања на нивоу високог образовања и изазови мерења

Дефиниције осипања варирају од земље до земље и врло често и не постоје у официјелном смислу на националном нивоу (Gonida *et al.*, 2019). Веб и Котон (Webb & Cotton, 2018) наводе више од 20 израза повезаних са завршетком студија у одређеном временском року и помињу да се често истиче разлика између концепта останка на студијама (*retention*) у односу на осипање (*dropout*), као и између појмова завршавања студија (*completion*) и њиховог недовршавања (*non-completion*). Останак на студијама подразумева задржавање студента у одређеној институцији и показује већу стопу осипања јер се сви студенти који више нису у тој институцији третирају као да су одустали од високог образовања чак и ако су прешли у другу академску институцију. Трба имати у виду да се системи високог образовања, чак и унутар Европске уније, изузетно разликују када се разматра флексибилност која омогућава студентима да промене универзитет или студијски програм (Gonida *et al.*, 2019). Појам завршавања студија је мање повезан са академским институцијама и обухвата студенте који су завршили студијски програм у одређеном периоду, без обзира да ли су прешли у другу високошколску институцију. Овај концепт боље одсликава образовне путање студента у високом образовању, али Веб и Котон (Webb & Cotton, 2018) упозоравају да он не укључује особе које су имале дуже прекиде у студирању, али су ипак успешно окончале студије. Неки аутори сматрају да би особе које су се суочиле са различитим препрекама при покушају да упишу студије такође требало урачунати у стопе осипања (Stiburek, Vlk & Švec, 2017).

Родригез-Гомез и сарадници (Rodriguez-Gomez, Feixas, Gairín & Miñoz, 2015) наглашавају да различита терминологија има за последицу различите начине израчунавања стопе одустајања од студија. Тако, се стопа осипања (*dropout rate*) односи углавном на бруцоше као најфреквентнију групу која напушта студије. Она репрезентује број студената који су напустили високо образовање након прве године или број оних који су се пријавили на неки курс али се нису регистровали поново на том или неком наредном курсу. Стопа завршавања студија (*completion rate*) односи се на студенте који су дипломирали у периоду који одговара збиру периода трајања студија и временског периода који чини 50% од трајања студија или на студенте који током студирања нису имали паузе дуже од годину дана. Стопа континуитета (*continuation rate*) је проценат студената који напредују на студијама тако да дају годну за годном (Rodriguez-Gomez *et al.*, 2015). Стопа опстанка (*survival rate*) индиректно изражава ефикасност система високог образовања поредећи укупан број студената који су уписали неку академску институцију са бројем оних који су дипломирали било на универзитету или некој установи која има краћи високошколски програм.

Иако су неке европске земље усвојиле или често користе одређене дефиниције осипања, и даље постоје многе потешкоће у његовом регистравању и то углавном због тешко доступних информација о тренутном статусу сваког студента, строгих закона о заштити личних података и препрека повезаних са јединственим начином мерења осипања у оквиру различитих универзитета (Gonida и *et al.*, 2019; Rodriguez-Gomez *et al.*, 2015). Ситуација је још мање јасна у земљама које се не ослањају на одређене дефиниције осипања и у којима универзитети у евиденцијама имају студенте који прилично дуго студирају и не завршавају одређени студијски програм (Gonida *et al.*, 2019).

Циљеви истраживања

Будући да је одустајање од студија у Србији ретко истраживана тема, ова студија је експлоативног карактера и њени циљеви су: (1) анализирање мерења и праћења стопе осипања; (2) преглед истраживања о узроцима напуштања студија и (3) идентификовање услуга доступних студентима који размишљају о томе да напусте студирање, као и мера превенције које одражавају оријентацију државне политике у области високог образовања према овом проблему.

МЕТОД

Као што је наведено у претходном делу рукописа, ово је експлоративно истраживање у којем смо комбиновали различите врсте квалитативних података како бисмо испитали наведене циљеве.

Тако, да бисмо одговорили на истраживачки задатак дефинисан првим циљем, анализирали смо статистичке податке који се односе на популацију студената државних и приватних универзитета које објављује Републички завод за статистику, као и податке које смо на упит добили од већих државних универзитета. Процену стопе осипања на државним и приватним универзитетима и факултетима, рачунали смо на основу три врсте званичних података Републичког завода за статистику (доступне на њиховој веб-страници за следеће академске године: 2016/2017, 2017/2018. и 2018/2019): број уписаних студената током одређене академске године, број студената који су дипломирали током одређене академске године, као и број бруцоша за дату академску годину. Поред тога, контактирали смо универзитете у Београду, Новом Саду и Нишу, као три највећа државна универзитета у земљи, у вези са њиховом статистиком о стопи осипања.

Преглед 27 домаћих радова о узроцима осипања организовали смо на основу три главне групе фактора које су проистекле из релевантних савремених модела осипања на нивоу високог образовања (Bernardo *et al.*, 2016; Gonida *et al.*, 2019; Larsen *et al.*, 2013; Tinto, 1975): 1) лични 2)

социодемографски и 3) услови студирања. Домаћа литература претраживана је путем Српског цитатног индекса, Гугл академика и Гугла, без ограничења у погледу датума објављивања. У ту сврху коришћене су следеће кључне речи: високо/универзитетско образовање, осипање/одустајање од студија, синдром изгарања (burnout), академско постигнуће и академско ангажовање.

Услуге/сервиси доступни студентима који имају различите потешкоће у академском животу углавном су идентификоване претраживањем универзитетских веб-страница, њихових профила на друштвеним мрежама и информацијама добијеним од студентских организација на наш захтев. Претрага на ову тему обухватила је каријерне центре, саветовалишта, студентска удружења или друге центре који пружају помоћ, савете или релевантне информације студентима који се суочавају са различитим проблемима током студирања. Да бисмо дошли до података о мерама и стратегијама намењеним спречавању или смањивању осипања примењена је квалитативна анализа садржаја, која је погодна за овакву врсту истраживања (Popadić, Pavlović & Žeželj, 2018). Она је обухватила релевантна законска акта која се тичу високог образовања, као и одговарајућу литературу која се бави проблемом осипања. Тако су предмет анализе били: Стратегија развоја образовања у Србији до 2020 („Službeni glasnik RS”, br. 55/05, 71/05 – исправka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 -US i 72/12), Закон о основама система образовања и васпитања („Službeni glasnik RS”, br. 88), Закон о високом образовању („Zakon o visokom obrazovanju”, 2017), Стратегија развоја образовања одраслих у Републици Србији („Službeni glasnik RS”, br. 1/07), Закон о ученичком и студентском стандарду („Službeni glasnik RS”, br. 18/2010), Правилник о Јединственом информационом систему просвете („Službeni glasnik RS”, br. 81). Као што је поменуто, предмет квалитативне анализе садржаја била је и одговарајућа литература, односно тематске монографије, зборници, домаћи и међународни извештаји, као и научни чланци. Будући да је карактер овог истраживања експлоративно-дескриптивни, анализа садржаја спроведена је на текстовима у целини. Аналитички критеријуми нису формирали искључиве категорије, пошто је циљ био да се истраже најважније теме на основу којих се могу донети закључци о директним и индиректним мерама и стратегијама усмереним на превенцију или смањење осипања, као што су: евиденција студената и праћење стопе осипања, државно финансирање високог образовања, извори финансијске подршке студентима, обухват на нивоу високог образовања, правичност у домену приступа и доступности високог образовања, доступност високог образовања за особе из осетљивих група и њихов положај, значај образовања одраслих и целоживотно учење.

РЕЗУЛТАТИ

Добијени резултати представљени у следећем делу рукописа организовани су у складу са истраживачким циљевима.

1. Мерење и подаци о осипању на нивоу високог образовања у Србији

Србија нема прихваћену дефиницију осипања за ниво високог образовања, нити званичне националне статистике о томе. За процену смо користили званичне податке који се односе на студентску популацију добијене од Републичког завода за статистику и податке добијене од Универзитета у Београду, Новом Саду и Нишу.

Републички завод за статистику објављује 3 врсте релевантних података за сваки државни и приватни универзитет током одређене академске године: број уписаних студената, број студената који су дипломирали и број бруцоша. Табела 1 садржи податке за све државне и приватне универзитете и факултете (подаци за сваки универзитет могу се наћи у изворима РЗС-а цитираним у фуснотама 1–7). Користећи формулу $(A-B+V-G)*100/A$, може се видети да стопа осипања за државне универзитете износи 2,5% за 2016/2017, и 3,1% за 2017/2018. школску годину (формула $(Г-Д+Ђ-Е)*100/Г$). Стопа осипања за државне више школе за академску годину 2016/2017. и 2017/2018. била је 10,3%. На основу података Републичког завода за статистику може се уочити да приватни универзитети немају осипање, док је за приватне више школе могуће израчунати стопу одустајања од студија за школску 2016/2017. годину (8,6%). Начин на који смо рачунали стопу осипања највише одговара претходно поменутој стопи опстанка (Rodriguez-Domingez *et al.*, 2015).

Табела 1: Званични подаци о студентској популацији у Србији

	Државни универзитети	Приватни универзитети	Државне више школе	Приватне више школе
А. Уписани у 2016/2017. ¹	189553	28678	39731	4146
Б. Дипломирали 2017. ²	27280	7457	9372	1010
В. Бруцоши у 2017/2018. ³	29146	6100	10985	1445
Г. Уписани у 2017/2018. ⁴	186480	28221	37268	4223
Д. Дипломирали 2018. ⁵	27225	7711	9255	1030
Ђ. Бруцоши у 2018/2019. ⁶	27801	6728	10239	1582
Е. Уписани у 2018/2019.	181310	29170	34404	4720

Универзитет у Новом Саду потврдио је да њихове службе немају јединствене податке о стопи осипања, док од Универзитета у Нишу нисмо добили никакве информације. Универзитет у Београду је недавно почео да прати трендове осипања и до сада је генерисао прелиминарне податке, који нису објављени у званичним извештајима Универзитета. Информациони систем Сектора за образовање и науку располаже подацима прикупљеним од свих факултета у саставу Универзитета у Београду, који су агрегирани на заједничкој електронској платформи. Подаци које смо добили од Универзитета у Београду за академску годину 2017/2018. и 2018/2019. приказани су у Табели 2.

¹ Извор: Републички завод за статистику РС. *Visoko obrazovanje 2016/2017.*

² Извор: Републички завод за статистику РС. *Diplomirani studenti*, 2017. 29.06.2018. број 175 – год. LXVIII

³ Извор: Републички завод за статистику РС. *Novoupisani studenti na akademске/strukovne studije u 2017/18.* 26.12.2017. број 349 – год. LXVII

⁴ Извор: Републички завод за статистику РС. *Upisani studenti, 2017/2018. školska godina.* 29.06.2018, број 174 – год. LXVIII

⁵ Извор: Републички завод за статистику РС. *Diplomirani studenti*, 2018. 25.06.2019. број 168 – год. LXIX

⁶ Извор: Републички завод за статистику РС. *Novoupisani studenti na akademске/strukovne studije u 2018/19.* 26.12.2018. број 346 – год. LXVIII

Табела 2: Дистрибуција студената Универзитета у Београду за академску годину 2017/18. и 2018/2019.

	2017/2018.	2018/2019.
А. Уписани у претходну годину	100688	97916
Б. Дипломирали	14064	13289
В. Званично напустили курс	2485	2341
Г. Изгубили право на студрање	7887	8066
Д. Остали уписани у текућој години	76215	74188
Ђ. Бруцоши у текућој школској години	21701	21472
Е. Укупан број студената уписан у текућу годину	97916	95660

Сабирајући податке из редова В и Г и поредећи их са редом А, можемо видети да је општа стопа осипања 10,5%.⁷ Иако је ова процена осипања прецизнија у поређењу са подацима РЗС-а (на основу њихових података израчуната стопа осипања на Универзитету у Београду је 3,3%), до сада Универзитет у Београду није генерисао информације о броју студената који су напустили Универзитет и оних који су прешли на други факултет у оквиру самог Универзитета, пошто њихов информациони систем не прави разлику између ове две групе које су заправо укључене у израчунати проценат осипања. Такође, студенти који не заврше студије на време, дуго студирају или су неактивни али и даље званично уписани на Београдски универзитет, нису укључени у израчунати проценат одустајања од студија.

2. Студије о најважнијим факторима осипања на нивоу високог образовања у Србији

Српски научни радови ретко се баве темама осипања или сродним темама, попут академских постигнућа или прилагођавања на академски живот. Не постоје систематске студије релевантних узрока одустајања од студија које користе одговарајућу методологију, јер се већина истраживања бави појединачним факторима, обично на пригодном узорку који укључује студенте једног или неколико факултета. Стога су поузданост и уопштавање добијених резултата ограничени. Ипак, три главне групе фактора повезаних са напуштањем високог образовања иден-

⁷ Коришћена база података показује да се стопа осипања разликује на различитим факултетима, који су део Универзитета у Београду.

тификованих у међународним истраживањима могу се пратити и кроз домаће радове.

Истраживање *индивидуалних* фактора открило је да су анксиозност и депресија, код студената који се ослањају искључиво на емоционално фокусиране стратегије превладавања и пате од синдром изгарања, повезани са нижим академским постигнућима или ниским самопоштовањем и то посебно код оних који студирају медицину (Bacковић & Јевтић, 2012; Genc, 2017; Кнежевић, Јовић, Ранчић & Игњатовић-Ристић, 2012; Latas, Pantić & Obradović, 2010). Препоруке ових студија углавном се односе на значај пружања помоћи студентима који имају менталне проблеме и на потребу подизања квалитета наставе јер је утврђено да су ови проблеми често повезани са неадекватном организацијом образовног процеса, преоптерећењем или нејасним системом оцењивања, који припада трећој групи фактора и одражава међусобну повезаност узрока осипања. У истраживању стилова учења студената установљена је позитивна корелација академског успеха са дубоким стилем и негативна са површним стилем учења (Lazarević & Trebješanin, 2013). Такође, утврђено је да су студенти који су склони сензорном стилу учења свеснији сопствене мотивације, сигурнији у своје способности и циљеве од студената код којих доминирају други стилови учења (Tubić, 2003). Општа интелектуална способност, заједно са адекватним склопом особина личности, праћена је вишом мотивацијом и води ка бољим резултатима на студијама психологије (Hanak, 1999), док студенти који се баве спортом у слободно време остварују бољи успех на полицијској академији (Milojević, Janković & Svetković, 2015). Симеуновић (Simeunović, 2015), који је развио неколико модела за предвиђање академског успеха, закључује да су мотивација студената, њихови образовни циљеве и ангажовање веома важни фактори повезани са вишим академским постигнућима. Недавна међународна студија, у којој су испитивани и студенти из Србије, такође открива да је већи ангажман студената (процењен на бихевиоралном, емоционалном и когнитивном плану) негативно повезан са намером напуштања студија и скоровима на скалама које процењују степен изгарања током студирања (Assunção *et al.*, 2020).

Налази о *социодемографским* факторима упућују на то да студенти из руралних подручја нижег економског статуса, који су завршили средње стручне школе и чији родитељи немају високо образовање, имају веће шансе да одустану од студија, да остваре нижа академска постигнућа, као и да дуго студирају или да пате од анксиозности или депресије током студирања (EQUI-ED Tempus project report, 2012; Кнежевић *i sar.*, 2012). Живадиновић и Чекић Марковић (Živadinović & Čekić Marković, 2015) наводе да 90% студената у Србији зависи од породичне финансијске подршке, док је овај проценат у Европи скоро два пута мањи. Косић (Kosić, 2005) тврди да студенти наводе лоше финансијске услове као свој главни проблем. Истраживања показују да су осетљиве групе

недовољно заступљене на нивоу високог образовања (Simić, Vranješević & Stančić, 2019), или да о њима нема довољно података када је реч о доступности високог образовања (EQUI-ED Tempus project report, 2012). Када се посматра однос пола и академских постигнућа, резултати нису једнозначни пошто у једној студији није нађена веза (Latković, Milekić, Stojiljković, Zebić & Marić, 2009), док налази другог истраживања указују на боља постигнућа мушкараца (Milojević, Janković & Cvetković, 2015).

Истраживања односа између осипања или академских постигнућа и *услова студирања* прилично су ретка. Иако се од 2000. године, од када су се наши универзитети прикључили Болоњском процесу, континуирано и редовно мери задовољство студената квалитетом наставе, не постоји систематско истраживање повезаности ових података са академским постигнућима (Janićijević, Baucal & Cvejić, 2005). Једна скорашња студија (Jevremov, Lungulov & Dinić, 2016) указује да је важно узети у обзир на којој години и на ком нивоу студија су студенти приликом анализе њиховог вредновања квалитета наставе. Наиме, процене студената у вези са различитим аспектима наставе (организација наставе, квалитет курикулума и наставе) разликују се у зависности од тога да ли су у питању бруцоши или на пример студенти завршних година. Наиме, утврђена је позитивна корелација између академског постигнућа и задовољства квалитетом наставе код студената свих година основних студија, док је позитивна веза између академских постигнућа и задовољства курикулумом била значајна тек у каснијим академским годинама (четврта година, мастер и докторске студије). Истраживање у чијем фокусу су били критеријуми за упис на студије, које Ларсен и сарадници (Larsen *et al.*, 2013) сврставају у посебан кластер фактора осипања и означавају термином *предуниверзитетски услови*, и академски успех оставрен касније током студија показује да је у случају Учитељског факултета од свих критеријума селекције једино успех у средњој школи несумњиво повезан са академским постигнућем (Rodić, 2001). У чланку у коме су разматрани резултати пилот-пројекта усмереног на пружање помоћи студентима са посебним потребама, као главни проблеми ове групе студената идентификовани су: неразвијеност социјалне мреже, нејасан систем оцењивања и недостатак информација у вези са студирањем (Dimitrijević, 2015). Испитивање којим је откривен виши ниво стреса код студената у Косовској Митровици у поређењу са нивоом стреса код студената из Ниша истакло је у први план специфичне услове у којима студирају студенти из Косовске Митровице пошто живе у политички врло нестабилном региону земље (Randelović, 2010).

3. Сервиси, мере и стратегије усмерени на превенцију осипања на нивоу високог образовања у Србији

Сервиси/услуге усмерени на помоћ бруцошима током периода адаптације или старијим студентима који имају проблеме током студирања су ретки и неразвијени у Србији. На нивоу појединачних катедри, подршка учењу је доступна само кроз менторство професора и с тим у вези волонтерске активности студената у том смеру нису развијене, а студентске организације такође не пружају ову врсту услуга (EQUI-ED Tempus project report, 2012). Дакле, подучавање од стране старијих студената или студената са групе не постоји као озваничена форма помоћи, нити као неформална пракса. Још важније, за разлику од многих европских земаља на универзитету не постоји мрежа саветника запослених на појединачним факултетима, већ ова врста сервиса егзистира искључиво на универзитетском нивоу. То се не може сматрати адекватним решењем, имајући у виду да су државни универзитети у Србији веома гломазне академске институције које броје од 25 до 90 хиљада студената. Позната су нам само два изузетка од овакве праксе. На Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду од 2011. године ради саветовалиште за студенате, у оквиру кога су ангажовани и старији студенти као пружаоци помоћи. Такође, на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду, током 2014. године основан је Центар за подршку студентима који нуди психолошку и педагошку помоћ у виду индивидуалног саветовања, вршњачког подучавања и радионица намењених студентима који имају различите потешкоће током студирања.

У оквиру Универзитета у Београду постоји Центар за развој каријере који пружа услуге саветовања студентима и организује индивидуалне разговоре са онима који се суочавају са проблемима у вези са учењем и мотивацијом (овладавање ефикасним техникама учења, управљање временом и подстицање мотивације). Веб-страница Центра садржи чланке о ефикасним стратегијама учења и информиса студенте о својим активностима, али њихов Фејсбук профил не садржи информације о доступној помоћи. Стога се поставља питање да ли су активности Центра довољно видљиве студентима, јер их њихова свакодневна академска пракса не упућује на проверавање сајта Универзитета, будући да су усмерени пре свега на сопствени факултет.

Универзитет у Новом Саду такође има Центар за развој каријере. Међутим, активности овог центра претежно су оријентисане на будуће запослење студената, јер на њиховој веб-страници не постоје информације повезане са услугама које се односе на пружање помоћи у вези са потешкоћама у учењу или другим проблемима који прате академски живот.

Уочава се да Универзитет у Нишу има најбоље развијене саветодавне услуге. Канцеларија за психолошко саветовање за студенте основана

је 2005. године, као део пилот-пројекат Савеза студената Универзитета у Нишу и Удружења студената психологије из Ниша, уз подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Тренутно Канцеларију чини 10 психотерапеута и 15 волонтера који раде у три сектора: саветовање, образовање и истраживање. Изненађујуће је да ни званична веб-страница Универзитета у Нишу, нити њихов Фејсбук профил, немају линк који би студенте водио на сајт Канцеларије за психолошко саветовање.

Мањи државни универзитети попут Крагујевца и Косовске Митровице имају на својим званичним сајтовима странице Центра за развој каријере. На сајту Универзитета у Новом Пазару можемо видети да се придружио пројекту Једнаке шансе и прихватио принципе подршке студентима из мањинских група. Приватни универзитети на својим веб-страницама не дају информације у вези са саветодавним услугама, иако неки од њих имају центре за развој каријере.

Мере и стратегије. Аутори EQUI-ED пројекта (EQUI-ED Tempus project report, 2012) сматрају следеће мере државе Србије најважнијим у вези са доступношћу високог образовања: постојање посебне буџетске линије за финансирање високог образовања, финансирање животног стандарда студената, обезбеђивање стипендија за студенте са високим постигнућима и приступачних студентских кредита. Правна основа разматраних мера видљива је у стратешким и законодавним документима који се односе на високо образовање у Србији. Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године („Službeni glasnik RS”, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 -US i 72/12) препознаје финансирање високог образовања као инвестицију у будућност земље и предвиђа повећање улагања у високо образовање у износу од 1,25% националног БДП-а. Такође, сродни стратешки циљеви су повећање обухвата високог образовања међу младима старости између 19 година и 24 године и повећање релевантности образовања („Službeni glasnik RS”, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 -US i 72/12). Други важан документ, повезан са концептом целоживотног образовања (Jarvis, 2004), посвећен је образовању одраслих („Službeni glasnik RS”, br. 1/07). Према Закону о високом образовању („Zakon o visokom obrazovanju”, 2017) два најважнија циља високог образовања повезана су са пружањем једнаких шанси за стицање високог образовања и са целоживотним учењем, као и са значајним растом студентске популације. Закон који се односи на животно стандард студената и ученика („Službeni glasnik RS”, br. 18/2010) такође је значајан јер је његов циљ да обезбеди доступност средњег и високог образовања под најповољнијим условима за све ученике и студенте, поштујући њихове потребе, обезбеђујући смештај и ангажујући стручне сараднике за подршку и помоћ ученицима и студентима из осетљивих друштвених група (EQUI-ED Tempus project report, 2012). Овај извештај такође садржи детаљан списак посебних мера намењених осетљивим

студентским групама (Роми, студенти из породица чији је социјално-економски статус низак или студенти без родитељског старања, особе које имају хроничне болести, као и особе са посебним потребама).

За праћење стопе осипања са свих нивоа образовања најзначајнији је свакако Закон о основама система образовања и васпитања („*Službeni glasnik RS*”, br. 88) и са њим повезан Правилник („*Službeni glasnik RS*”, br. 81), који предвиђа стварање Јединственог информационог система просвете. Овај систем повезаће све податке о особи на основу јединственог образовног броја који јој се додељује приликом поласка у основну школу. На тај начин ће бити створена база података која ће садржати следеће информације о студентима универзитета: датум и место рођења; националност; место становања; брачни статус и запослење; претходно завршен ниво образовања; језик на коме је завршен претходни ниво образовања; уписани студијски програм; врста студија; година студија и година првог уписа на студијски програм; година завршетка студијског програма; просечна оцена и остварени ЕСПБ; језик на којем се изводи студијски програм; извори финансирања трошкова школарине и живота током студија; студентски кредити, стипендије, укључујући стипендије за изузетно надарене студенте; ниво образовања родитеља, као и додатна подршка ако је потребна због специфичног здравственог стања студента („*Službeni glasnik RS*”, br. 81).

Осим мера на националном нивоу, аутори EQUI-ED Темпус пројекта (EQUI-ED Tempus project report, 2012) анализирали су постојеће механизме подршке на свим факултетима који припадају универзитетима у Београду, Новом Саду, Нишу и Новом Пазару. Њихови резултати показују да на факултетима постоји дугогодишња пракса ослобађања од плаћања школарине студената са посебним потребама, из сиромашних породица и мањинских група. Будући да већина факултета нема специјализоване службе за подршку студентима, аутори овог пројекта истичу да се овакве активности одвијају само на основу појединачних захтева и одлука које доноси декан или неки други орган факултета. Анализирајући резултате пројекта чији је циљ да се помогне особама са посебним потребама да се упишу на пет државних универзитета, Димитијевић (Dimitrijević, 2015) наводи да су ови студенти као најефикасније видове подршке идентификовали: помоћ у вези са организацијом времена, информације о студирању и стипендијама, саветовање, честа интеракција са менторима и њихово подстицање, финансијска подршка. Извештај EQUI-ED пројекта (EQUI-ED Tempus project report, 2012) наводи да мере подршке студентима постоје и на нивоу локалних заједница где саме локалне заједнице, различите фондације и предузећа издвајају одређена средства за студентске стипендије или школарине у одређеним ситуацијама.

ДИСКУСИЈА

У образовном систему Србије не постоји систематско праћење стопе осипања. Док је Национални просветни савет дефинисао предлог индикатора за праћење одустајања од школовања на нижим нивоима образовања (Krstić, Stepanović Ilić & Videnović, 2017), таква иницијатива не постоји на нивоу високог образовања. За сада Универзитет у Београду има најбољи информациони систем на основу кога се може дати процена стопе одустајања од студија од око 10,5%, што је блиско концепту останка/задржавања на студијама (retention) будући да овај показатељ не указује на разлику између студената који су одустали од студија и оних који су само променили академску институцију, чак иако су отишли на други факултет који је у оквиру истог универзитета. Међутим, ова процена стопе одустајања такође не обухвата неактивне студенте који не завршавају студије, али их и не напуштају, што је случај и са проценама које дају неке европске земаље (Gonida *et al.*, 2019).

Студије осипања на нивоу високог образовања у Србији су ретке и несистематичне. Ипак, три групе уобичајених узрока одустајања од студија се у домаћим истраживањима могу идентификовати и најчешће су повезане са критеријумским варијаблама, као што су осипање, синдром изгарања, прилагођавање на академски живот или академска постигнућа. Лични фактори су репрезентовани варијаблама повезаним са цртама личности, стилевима учења, интересовањима и мотивацијом. Добијени налази су у складу са страним истраживањима која наглашавају важност резилијентности (Munro & Pooley, 2009; Parker, Summerfeldt, Hogan & Majeski 2004), саморегулисаног учења (Azevedo, Behnagh, Duffy, Harley & Trevors 2012; Bernardo *et al.*, 2016; Zimmerman & Schunk, 2011) и високог ангажовања и мотивације (Heublein, 2014; Tinto, 1993; Troelsen & Laurson, 2014) за боља постигнућа на студијама и нижи ризик од осипања. Подаци о социодемографским факторима указују на присуство неједнакости у вези са доступношћу високог образовања за различите друштвене групе. У групи фактора повезаних са условима студирања аутори из Србије истражују методе подучавања и квалитет курикулума, као и критеријуме уписа на факултет. Иако су овакве студије ретке, њихови налази упућују на то да би услови студирања могли бити побољшани у складу са очекивањима студената.

Сервиси који пружају подршку студентима који се суочавају са различитим изазовима током студирања су спорадични, нису развијени, па чак и када постоје нису довољно видљиви. Недостатак мреже саветничких канцеларија на нивоу факултета сматрамо великим проблемом. Каријерни центри при великим државним универзитетима намењени су потенцијално великом броју студената и претежно се баве пружањем помоћи у повезивању са светом рада. Овакви центри се ретко јављају на приватним универзитетима. Студенти у Нишу имају на

располагању најбоље услуге и то оријентисане на различите потешкоће на које може да наиђе особа која студира. Осим у поменутом случају и случају Центра за подршку студентима са Филозофског факултета у Новом Саду, старији студенти нису довољно искоришћени као потенцијални извор подршке и информација, од стране каријерних центара или студентских организација. Морамо да нагласимо да је обим овог истраживања у вези са услугама доступним студентима у одређеној мери ограничен, пошто смо анализирали само веб-странице универзитета у Србији, њихове профиле на друштвеним мрежама и податке добијене од студентских удружења на наш захтев. С обзиром на то да државни универзитети обухватају велики број факултета, било би неопходно анализирати сваки факултет појединачно, не само ослањајући се на њихове веб-странице, већ и на податке добијене од запослених. Штавише, било би важно спровести истраживање међу студентима о томе са којим сервисима подршке су упознати и које од њих користе када им је потребна помоћ око различитих аспеката академског живота. Међутим, према нашем мишљењу, изузетно је важно да све доступне услуге буду видљиве на званичним веб-страницама универзитета и факултета, као и на њиховим профилима на друштвеним мрежама, имајући у виду да истраживања показују да млади проводе значајну количину свог времена на интернету, и посебно на друштвеним мрежама (Kubiszewski, Fontaine, Rusch & Hazouard, 2013; Twenge, Martin & Spitzberg, 2018; Van den Eijnden, Meerkerk, Vermulst, Spijkerman & Engels, 2008).

Као најзначајнији корак у праћењу одустајања од студија сматрамо успостављање Јединственог информационог система просвете. Када постане функционалан, овај систем ће омогућити прецизно мерење и праћење осипања, али и пружити додатне социодемографске податке о студентима који би могли бити повезани са њиховим успехом на студијама, а последично коришћени и за осмишљавање ефикаснијих мера за превенцију осипања. Може се рећи да је држава Србија препознала значај високог образовања и омогућавања једнаког приступа овом нивоу школовања свим грађанима. То је видљиво у законодавним актима која стоје у основи мера државе, као и оних на нивоу локалних самоуправа и универзитета. Међутим, о примени и реализацији ових мера може се дискутовати. Државни извештај о спровођењу националне стратегије образовања (Ministry of Education, Science and Technological Development, 2018) потврђује овај закључак. Он показује да, иако је обухват високим образовањем повећан након усвајања стратегије за више од 10%, положај младих (између 19 година и 24 године) на тржишту рада остаје неповољан, јер је стопа незапослености од 31,9% регистрована у 2017. години једна од највиших у Европи (Ministry of Education, Science and Technological Development, 2018). Поред тога, за разлику од Европске уније у којој су млади са вишим нивоом образовања ређе незапослени, у Србији је ситуација супротна. Наиме, просечна стопа неза-

послености младих са вишом и средњом школом из земаља које припадају такозваном Простору високог образовања Европе (ЕНЕА) је 10,6%, а оних који имају диплому основних и мастер студија је 7,1% и 5,6%. Међутим, у Србији је стопа незапослености младих који су завршили вишу и средњу школу 23%, оних који су завршили основне студије је 24,8%, а оних који су стекли диплому на мастер студијама је чак 27,9% (ЕНЕА, 2018). Располовиви подаци показују да су буџетска улагања у високо образовање пала са 0,97% БДП-а у 2008. на 0,86% у 2014. години (Nikolić & Mojašević, 2016; Varađanin, 2019), иако је Стратегијом образовања („Službeni glasnik RS”, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 -US i 72/12.) предвиђено 1,25% БДП-а, што је слично садашњем просеку у Европској унији од 1,2% (OECD, 2019). На наш захтев⁸ Републички завод за статистику нам је доставио податке који нису директно упоредиви са претходним пошто не подразумевају финансирање високог образовања искључиво из буџета, већ и из других извора. Подаци које смо добили показују да су улагања у високо образовање у 2014. години чинила 1,2% БДП-а, али да постоји опадајући тренд и да су та улагања у 2018. години била на нивоу од 1%. Поред тога, домаћа истраживања откривају да је финансијска подршка студентима недовољна, да обухвата мали број студената (око 20%), као и да је доступна свим студентима на основу њиховог успеха, а не на основу економског статуса (EQUI-ED Tempus Project report, 2012; Nikolić & Mojašević, 2016; Šuvaković, 2019; Živadinović & Čekić Marković, 2015).

Важно је нагласити да наше резултате о стратегијама и мерама за смањење стопе напуштања високог образовања видимо као први корак и општи преглед ове тематике, пре свега на државном нивоу. Наши налази могли би бити основа за даља истраживања како би се добили систематичнији подаци везани за мере и стратегије на државном нивоу, али и на нивоу локалних заједница и појединачних универзитета.

ЗАКЉУЧАК

На основу наше анализе и међународних студија покушаћемо да дамо одређене препоруке за превенцију осипања на нивоу високог образовања у Србији. Оне се односе на универзитета, истраживаче, али и на особе из вадајућих структура које су одговорне за креирање образовних политика у домену високог образовања.

Многим студентима, посебно бруцошима и онима који морају да напусте место становања и преселе се у универзитетски град или студентима из осетљивих група, потребна је помоћ за успешну социјалну и академску интеграцију у оквиру универзитета (Tinto, 2006). Резултати иностраних истраживања сугеришу да би помоћ могла бити пружена

⁸Захтев за податке заведене под бр. 32373, јул 2020.

жена у виду радионица/семинара посвећених специфичним проблемима студирања, али и промовисањем подршке учењу коју би пружали успешни студенти својим колегама (Collings, Swanson & Watkins, 2014; Larose *et al.*, 2011). Те мере могле би да претходе оснивању факултетских саветовалишта. Аутори упозоравају да то неће бити довољно уколико универзитети не обогате размену наставника и студената, као и међу самим студентима, уграђивањем принципа активног и колаборативног учења у своју наставу (Hagenauer & Volet, 2014; Pascarella & Terenzini, 2005; Roberts, 2018; Tinto, 2006; Webb & Cotton, 2018). Неговање интеракција између студената и наставника и самих студената ван контекста наставе такође је значајно јер такви контакти повећавају мотивацију за учење, доприносе бољем прилагођавању на студирање и доводе до виших академских постигнућа (Hoffman, 2014; Komarraju, Musulkin & Bhattacharya, 2010; Swenson, Nordstrom & Hiester, 2008; Tinto, 1975, 1993; Venuleo, Mossi & Salvatore, 2016; Wilcox, Winn & Fyvie-Gauld, 2005).

Превентивне мере зависе од разлога због којих студенти напуштају универзитет. Оне нису исте уколико као особе које одустају од студија третирамо само студенте који прекидају студирање или ако обухватимо и оне који прелазе на други студијски програм (Larsen *et al.*, 2013). То значи да истраживачи треба да се усмере на студенте који напуштају студије, да се потруде да обезбеде репрезентативан узорак таквих студената, да анализирају и систематски проучавају разлоге осипања, али и да следе њихове даље животне путеве. Ако то желимо да постигнемо, потребан нам је сложени дизајн истраживања које се састоји од неколико фаза и комбинује квантитативну и квалитативну методологију. Како би имало практичне импликације, неопходно је да такво истраживање буде инклузивног карактера и окупи све релевантне чиниоце на нивоу високог образовања (учеснике и доносиоце одлука) који ће кроз тај процес градити заједничко разумевање феномена осипања, али и начине да се њиме ефикасно бавимо. Ово је у складу са Биркенсовим ставом (Beerckens, 2018) да приступ креирању образовних политика који заговара заснованост на подацима (evidence-based) мора бити допуњен приступом заснованим на информацијама (evidence-informed) које дају учесници образовног процеса, на њиховој перцепцији и искуствима, односно на рефлексијама о томе како се подаци из научних истраживања могу на смислен начин применити у њиховој образовној пракси и учинити је квалитетнијом.

Посматрано националном нивоу, најважнији корак у праћењу осипања представља усвајање једне од разматраних дефиниција и прецизно мерење стопе одустајања од студија. У том смислу, од велике користи ће бити успостављање јединственог информационог система који ће повезати све нивое образовања. Једна од важних препорука за смањење стопе одустајања тиче се омогућавања флексибилнијих образовних путања које ће у већој мери одговарати потребама самих студената (Gonida *et*

al., 2019), за шта је неопходно обезбедити одговарајући законски оквир. Када је реч о финансирању високог образовања, наша анализа упућује на то да би требало повећати државна улагања у трошкове студирања и развити нове моделе који промовишу правичнији приступ у расподелу тих средстава. Знатно сложенији проблем тиче се високе стопе незапослености младих који су стекли факултетску диплому. Овакво стање ствари, према нашем мишљењу, указује да просто примењивање модела образовних политика развијених земаља није довољно, као што то истичу заговорници Теорије глобалне културе (Lumby & Foskett, 2016; Spasenović, 2019), већ да је неопходно узети у обзир постојеће економске прилике у Србији, али и специфичан социокултурни контекст нашег друштва. Слажемо се са Кромидасом (Kromydas, 2017), или у најмању руку сматрамо да је вередно покушати креирати модерну образовну политику која одговара савременом тренутку и која комбинује и користи најбоље аспекте два теоријска оквира - оног који почива на теорији људског капитала и критичке педагогије која наглашава неговање хуманистичких вредности у контексту високог образовања. Такве значајне промене у образовној политици у домену високог образовања могуће су само ако држава на највишем нивоу успостави међусекторску координацију која подразумева сарадњу стручњака из различитих области (образовање, социјална заштита, запошљавање, млади, правосуђе, здравство, економија) којима ће научници пружити релевантне емпиријске податке, али допуњене преспективом учесника у образовном процесу који потичу из инклузивног истраживања, које је већ поменуто. Завршићемо Тинтоовим ставом о важности „спровођења мера за ефикасну акцију против осипања”. Он сматра да ако желимо да ова акција успе, неопходна су нам циљана добро осмишљена истраживања, веће ангажовање државе и сваког универзитета (укључујући наставно особље и студентске организације) на превенцији осипања, али и континуирано праћење и вредновање спроведених мера.

DROPOUT AT UNIVERSITY LEVEL IN SERBIA: ANALYSIS OF MEASUREMENT, RESEARCH FINDINGS, SERVICES AND PREVENTION MEASURES*

*Ivana Stepanović Ilić***, *Oliver Tošković* and *Ksenija Krstić*
Department of Psychology, Faculty of Philosophy,
University of Belgrade, Serbia

Marina Videnović
Institute of Psychology, Faculty of Philosophy,
University of Belgrade, Serbia

Abstract. Dropout in higher education attracts great attention due to serious effects on an individual and on society. This is an exploratory study aimed at: analysing dropout measurement and tracking in the Serbian higher education, reviewing studies on dropout causes, and identifying available services and prevention measures. Various techniques are used to achieve these goals (statistics analysis, literature review, qualitative content analysis). Our results show that: 1. There are no accepted dropout definitions nor official statistics, but some rate estimate could be given; 2. Research is not systematic, but covers three major dropout factors (individual, socio-demographic, studying conditions); 3. Services are sporadic and not visible enough; 4. Legislation reveals state interest in promoting higher education, but implemented measures are not adequate enough. We see establishment of the Unified Education Information System as an important step in precise dropout measurement. There is a need for flexible studying routes and increased financial support orientated more towards vulnerable student groups. International studies highlight the importance of intensification of teacher-student and peer interaction built in modern student-centred teaching practice. At the end, we advocate creating a new educational policy by combining two major frameworks in this field and relying on inclusive research.
Keywords: dropout, university education, students, services, prevention measures.

INTRODUCTION

Education dropout is a significant topic considering a growing number of scientific papers and educational objectives set by many countries directed at its prevention and decrease (Krstić, Stepanović Ilić & Videnović, 2017). Dropout from higher education (HE) does not have such serious consequences on an individual and on society as in the case of lower education levels, but it is also

* The paper is the result of engagement of the first, third and fourth authors within the project of Ministry of Education, Science and Technological Development No. 179018, as well as the engagement of all authors within the project SUnStAR (Supporting university students at risk of dropping out, Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union Project Number: 2017-1-PT01-KA203-035840
** E-mail: istepano@f.bg.ac.rs

perceived as a very important issue to be dealt with. The EU set the goal to have at least 40% of the 30-34 year-olds with a degree, since tertiary education qualification is thought of as the vital precondition for finding a job, achieving higher life quality, social justice and economic growth (Aina, 2013; Battin Pearson *et al.*, 2000; European Commission, 2015; OECD, 2019). EACEA Bologna report (EACEA, 2018) suggests that this has almost been accomplished since median level of student attainment is 40.9% for the 25-34-year-olds within the European Higher Education Area (EHEA). However, one should be cautious regarding optimistic expectations since an OECD (2019) analysis shows that 12% of freshmen leave before the beginning of their second year of study, and that this share increases to 20% by the end of the programme's theoretical duration and to 24% three years later.

University dropout can be considered from different perspectives: society, education system and institution's level. Authors also stress its negative consequences for individuals, such as loss of motivation and self-esteem, social stigma and disrupted family relations due to unfulfilled expectations (Reason, 2003; Stiburek, Vlk & Švec, 2017). University attrition is a complex phenomenon caused by numerous interacting factors (Georg, 2009; Gonida *et al.*, 2019; Larsen, Kornbeck, Kristensen, Larsen & Sommersel, 2013; Tinto, 1975), which is also the case in lower education levels (De Witte, Cabus, Thyssen, Groot & Maassen van den Brink, 2013; Dowrick & Crespo, 2005; Rumberger, 2011). However, HE has its own specificities that should be considered. When enrolling HE, a young individual faces challenging developmental tasks, becoming an adult and adjusting to a new complex context (Arnett, 2000; Gonida *et al.*, 2019; Kerby, 2015). Furthermore, as contemporary HE institutions significantly differ from their predecessors, one should take into account existing organisational differences that could influence research results, understanding of attrition and consequently efficacy of prevention measures (Thomas & Hovdhaugen, 2014).

Since HE educational policy is inextricably linked to our theme, we will briefly address two major theoretical frameworks and their perspectives on dropout problem. The first appears as global neo-liberal educational policy trend, often called mainstream, based on human capital theory emphasising the importance of one's abilities, knowledge and competences for individual prosperity and society's economic progress (Brian, 2007). This orientation is reflected in Bologna process and relevant international organisations' (The World Bank, OECD, UNESCO) determination to set quality standards for HE, to enhance HE coverage and efficiency, as well as to ensure its tight relation with the labour market (Harrison, 2018; Kromydas, 2017; Spasenović, 2019; Webb *et al.*, 2017). Accordingly, dropout should be reduced not only because of its negative impact on one's job prospects and income, but also on a country's economy and social affairs (European Commission, 2015; OECD, 2019). The other perspective is rather critical regarding the previous and gathers various authors relying on Bourdieu's legacy (Kromydas, 2017; Webb *et al.*,

2017), World-system and Global culture theories (Ginsburg, Cooper, Raghu & Zegarra, 1990; Lumby & Foskett, 2016; Spasenović, 2019) and scholars highlighting humanistic values associated with HE (Bridges, 1992; Harrison, 2018; Saito, 2003). The critiques target HE system organisation which favours advantaged youth and reproduces privileged social classes (Harrison, 2018), as well as HE policies approving the dominance of developed countries over the poor and delivering education model not sensitive to a particular socio-cultural context (Spasenović, 2019). Education goals are perceived as detached from human development and directed towards market and economic growth transforming education's purpose from intrinsic to exclusively instrumental (Kromydas, 2017). Instead, education should have emancipation function in order to enforce social changes and maintain social justice through pedagogical approach focused on teacher-student dialogue and encouragement of critical thinking (Gouthro, 2002; Letizia, 2013). According to Harrison (2018), it is crucial to understand how specific socio-cultural context shapes youth's motivation and decisions about HE and to build a policy which will recognise their expectations and enable them to explore their potential and set their own educational goals respectfully.

Dropout definitions on HE level and measurement challenges

Dropout definitions vary across countries and often do not exist on national level (Gonida *et al.*, 2019). Webb and Cotton (2018) quote more than 20 terms associated with completion of studies within a certain timeframe and argue that the difference between retention vs. attrition concept and completion vs. non-completion is often highlighted. Retention describes the notion of students staying at the certain institution, and it shows a higher dropout rate since all students who are no longer in the institution are treated as leavers, even if they switched to another academic institution. Note that HE systems, even within the EU zone, differ enormously in terms of their flexibility for students to change university or study programme (Gonida *et al.*, 2019). The completion concept is less connected to academic institutions and includes students who completed a programme in a certain period, regardless of whether they switched institutions. Completion reflects student routes in HE better, but Webb and Cotton (2018) warn that it does not include individuals who have a longer pause and who after that successfully finish their studies. Stiburek, Vlč and Švec (2017) state that individuals who faced different barriers when accessing tertiary education should also be calculated in dropout rates.

According to Rodriguez-Gomez and associates (Rodriguez-Gomez, Feixas, Gairín & Muñoz, 2015), various terminology resulted in multiple ways of calculating attrition rates. Thus, *dropout rate* applies to freshmen as the most frequent attrition rates. It can represent a number of students who left HE after the first year or students who registered for a course and did not formally

enrol again or move on to the following course. The *completion rate* is associated with students who finished studies within a period lasting 50% more than a regular course timeframe or did not have a break longer than 1 year. The *continuation rate* is the percentage of students enrolling on a course after university entrance exams or a number of students who study and progress on schedule (Rodriguez-Gomez *et al.*, 2015). The *survival rate* indirectly expresses the efficacy of the entire HE systems by comparing the total number of students who enrol traditional universities with the number of those finish them or institutions with shorter programmes.

Although some European countries adopted or use certain dropout definitions frequently, there are still many difficulties in its registration, mostly due to hard-to-reach information about each student's current status, strict personal data protection laws, and obstacles related to a unique way of attrition measurement within various universities (Gonida *et al.*, 2019; Rodriguez-Gomez *et al.*, 2015). The situation is even less clear in countries that do not rely on a specific dropout annotation, and where universities keep students who fail to complete a study programme for a quite long time on their records (Gonida *et al.*, 2019).

Research aims

Since dropout at HE level is a rarely investigated subject in Serbia, this research has an exploratory character and it aims to: 1. analyse dropout measurement and tracking, 2. review research into dropout causes and 3. identify available services for students at risk of dropping out and prevention measures reflecting the state's HE policy orientation towards this issue.

METHOD

As stated in the previous part of the manuscript, this is an exploratory research in which we combined different sorts of qualitative data in order to examine the stated research aims.

The first aim will be addressed by analysis of official statistics regarding university students' population from state and private universities generated by the Statistical Office of the Republic of Serbia (SORS) and the data obtained at our request from the biggest state universities. In order to provide estimates of dropout rate in state and private universities and colleges, three kinds of official SORS data (available on their website for academic years 2016/2017, 2017/2018 and 2018/2019) were analysed: the number of students enrolled and graduated, as well as the number of freshmen. Besides, universities of Belgrade, Novi Sad and Niš, as the three biggest universities in the country, were contacted regarding their statistics about dropout rate.

The review of 27 national studies about dropout causes was organised by three major groups of factors associated with relevant contemporary dropout

models regarding HE (Bernardo *et al.*, 2016; Gonida *et al.*, 2019; Larsen *et al.*, 2013; Tinto, 1975): 1) individual 2) socio-demographic and 3) studying conditions. The literature regarding domestic research was searched through Serbian citation index, Google scholar and Google with no limit regarding publication date. For that purpose, the following keywords were used: higher/university education, student dropout, student burnout, academic achievement, and academic engagement.

Services available to students experiencing various difficulties in academic life were mainly identified by searching university websites, their profiles on social networks and by information obtained from student organisations via email. Our search on this topic included career centres, student associations or other centres providing help, advice or relevant information to students facing various problems while at university. Measures and strategies intended to prevent or reduce dropout were singled out by qualitative content analysis of the legislation related to HE, appropriate for this type of research (Popadić, Pavlović & Žeželj, 2018), as well as by a review of the literature dealing with this issue. Qualitative content analysis has been implemented on the most important legal acts concerning education, in particular HE: Strategy of development of education in Serbia until 2020 („Službeni glasnik RS”, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 -US i 72/12), the Law on the Fundamentals of the Education System („Službeni glasnik RS”, br. 88), Law on HE („Zakon o visokom obrazovanju”, 2017), Strategy for Development of Adult Education in the Republic of Serbia („Službeni glasnik RS”, br. 1/07), Law on Pupil and Student Standard („Službeni glasnik RS”, br. 18/2010), Rulebook on the Unified Education Information System („Službeni glasnik RS”, br. 81). As mentioned above, we also analysed related literature including thematic monographs, relevant national and international reports and scientific articles. Since the character of this research is exploratory and descriptive, the content analysis was conducted on the texts as a whole. The analytical criteria have not formed exclusive categories, but the intention was to explore the most important topics from which conclusions can be drawn about direct and indirect measures and strategies aimed at reducing dropout rates: students’ records and monitoring of dropout rate, state HE financing, sources of financial support for HE students, HE coverage, equity regarding HE access, vulnerable groups access and position within HE, significance of adult education and life-long learning.

RESULTS

The obtained results presented in the following part of the manuscript have been organised in accordance with research goals.

Ad 1. Measurement and data regarding dropout on HE level in Serbia

Serbia does not have an accepted dropout definition for HE or official national statistics about it. To make an estimate, we used official data generated by the SORS and data we received from universities of Belgrade, Novi Sad and Niš.

The SORS accumulates three kinds of relevant data for each state and private university in the course of an academic year: the number of students enrolled and graduated, as well as the number of freshmen. Table 1 presents data for all state and private universities and colleges, (data for each university can be found in the SORS' sources cited in footnotes 1-7). Using $(A-B+C-D)*100/A$ formula, one can calculate the dropout rate for state universities to be 2.5% in 2016/2017, and 3.1% in 2017/2018 academic year (formula $(D-E+F-G)*100/D$). Thus, the dropout rate for state colleges for years 2016/2017 and 2017/2018 was 10.3%. Private universities seem to have no dropout, while in private colleges it is registered only for 2016/2017 (8.6%). These calculations are close to the previously mentioned concept of survival rate (Rodriguez-Dominguez *et al.*, 2015).

Table 1: Official data regarding student population of Serbia

	State universities	Private universities	State colleges	Private colleges
A. Enrolled – academic year 2016/2017 ¹	189.553	28.678	39.731	4.146
B. Graduated – 2017. ²	27.280	7.457	9.372	1.010
C. Freshmen – academic year 2017/2018 ³	29.146	6.100	10.985	1.445
D. Enrolled – academic year 2017/2018 ⁴	186.480	28.221	37.268	4.223
E. Graduated – 2018. ⁵	27.225	7.711	9.255	1.030
F. Freshmen – academic year 2018/2019 ⁶	27.801	6.728	10.239	1.582
G. Enrolled – academic year 2018/2019	181.310	29.170	34.404	4.720

The University of Novi Sad confirmed that they had no unified data on student dropout rate, while we could not get any information from University of Niš. The Belgrade University (BU) recently started to track it and has so far generated preliminary data, which have not been published in University reports. The information system of the Sector for education and science operates with data aggregated from all BU departments on the joint electronic platform. The data obtained for academic years 2017/2018 and 2018/2019 are shown in Table 2.

¹ Source: Republički zavod za statistiku RS. *Visoko obrazovanje 2016/2017*.

² Source: [Statistical Office of the RS. *Graduate students. 2017*. 29.06.2018. number 175 – year. LXVIII]

³ Source: [Statistical Office of the RS. *Newly enrolled students in academic/vocational studies in 2017/18*. 26.12.2017. number 349 – year. LXVII]

⁴ Source: [Statistical Office of the RS. *Enrolled students, academic year 2017/2018*. 29.06.2018, number 174 – year LXVIII]

⁵ Source: [Statistical Office of the RS. *Graduate students., 2018*. 25.06.2019. broj 168 – god. LXIX]

⁶ Source: [Statistical Office of the RS. *Newly enrolled students in academic/vocational studies in 2018/19*. 26.12.2018. number 346 – year. LXVIII]

Table 2: Distribution of students at the Belgrade University for academic years 2017/18 and 2018/2019

	2017/2018	2018/2019
A. Enrolled in previous year	100.688	97.916
B. Graduated	14.064	13.289
C. Officially left the course	2.485	2.341
D. Lost the right to study	7.887	8.066
E. Remained enrolled in this year	76.215	74.188
F. Freshmen in the current academic year	21.701	21.472
G. Total number of students enrolled in this year	97.916	95.660

Adding up rows C and D and comparing it with row A we can see that the overall dropout at BU is around 10.5%⁷. Although this dropout estimate is more precise in comparison to SORS' data (the calculated rate for the BU is 3.3%), so far the BU has not provided information regarding the rates of students who left University and those who transferred to another faculty within the BU because the system does not differentiate between those two groups which are both included in the calculated dropout percentage. Besides, students who do not complete their studies on time but are still officially enrolled at the BU are not included in this attrition rate.

Ad 2. Studies about major factors of dropout within Serbian HE

Serbian scientific papers rarely stress dropout or related issues, such as student achievement or adapting to university. There are no systematic studies into relevant attrition causes using adequate methodology, since most of the research deals with individual factors, usually on convenient samples that include students of one or few faculties. Hence, the reliability and generalisation of the obtained results are limited. However, three major groups of factors associated with HE dropout in international studies could be followed through national papers.

Research into *individual factors* found that anxiety and depression, relying exclusively on emotionally focused coping strategies and burn-out syndrome are connected to a lower academic achievement or self-satisfaction, especially in medical students (Backović & Jevtić, 2012; Genc, 2017; Knežević, Jović, Rančić & Ignjatović-Ristić, 2012; Latas, Pantić & Obradović, 2010).

⁷Used database shows that dropout rate varies at different faculties within Belgrade University.

Recommendations of these studies are mainly related to significance of providing assistance for students with mental health problems, and to the need of teaching improvement because these problems are often associated with inadequate organisation of educational process, overload or unclear grading system, which belongs to the third group of factors and reflects interrelation of dropout causes. Investigation of students' learning approaches established a positive correlation of academic success with deep, and negative with superficial approach (Lazarević & Trebješanin, 2013). It is also registered that students with sensor learning style are more aware of their own motivation and more certain of their abilities and goals than students with other learning styles (Tubić, 2003). General intellectual ability in a convenient personality pattern accompanied by adequate motivation was discovered as a combination leading to successful studying of psychology (Hanak, 1999), while students doing sports during leisure have better attainment at the police academy (Milojević, Janković & Cvetković, 2015). Simeunović (2015), who developed several models for academic success prediction, concludes that student motivation, educational goals and engagement are very important factors associated with higher academic achievements. Recent international study including Serbian students, also finds that higher engagement, assessed on behavioural, emotional and cognitive level, is negatively related to dropout intention and burn-out score (Assunção *et al.*, 2020).

Findings about *socio-demographic factors* suggest that students from rural areas, with lower economic status, who finished vocational secondary schools and whose parents do not have higher education are more likely to drop out, have lower achievement, prolonged studying or suffer from anxiety or depression during schooling (EQUI-ED Tempus project report, 2012; Knežević *et al.*, 2012). Živadinović and Čekić Marković (2015) state that 90% of students in Serbia depend on family financial support, while this percentage is almost two times lower in Europe. Kosić (2005) argues that students report poor financial conditions as their major problem. Vulnerable groups are underrepresented (Simić, Vranješević & Stančić, 2019) or there are no sufficient data about HE accessibility for them (EQUI-ED Tempus project report, 2012). Results regarding the relation between gender and achievement are not concordant since the connection is not always found (Latković, Milekić, Stojiljković, Zebić & Marić, 2009), while some studies indicate better performance in males (Milojević, Janković & Cvetković, 2015).

Research into the relationship between dropout, or student achievement, and *studying conditions* is quite rare. Although continuous and regular measurement procedures of student satisfaction with the quality of teaching started at the beginning of 2000, when our universities joined the Bologna process, there is no systematic research into association of these data with studying outcomes (Janićijević, Baucal & Cvejić, 2005). One recent study (Jevremov, Lungulov & Dinić, 2016) indicates the importance of taking into consideration students' academic characteristics when analysing the results of their

quality of teaching evaluation since their estimates regarding various teaching aspects (teaching organisation, curriculum and classroom instruction) differ across study levels and academic years (freshman vs. final year). Thus, a positive correlation between academic achievement and satisfaction with the quality of teaching is found in students of all years of undergraduate studies, while a positive relation between achievement and satisfaction with curriculum was significant only in later academic years (year four, master and PhD students). The research inspected enrolment selection criteria, which Larsen *et al.* (2013) put in a special cluster of dropout factors labelled pre-university entry, and later student success showed that in the case of the Faculty of Education only student achievement in secondary education was undoubtedly associated with academic results but not with other selection tests (Rodić, 2001). The paper considering pilot project results aimed to help students who need additional support identified the following as their major problems: undeveloped social network, unclear grading system and insufficient information regarding studying (Dimitrijević, 2015). Specific studying conditions were stressed by inquiry about differences regarding stress exposure between students from Niš and Kosovska Mitrovica finding higher stress levels in students from Kosovska Mitrovica who study in a politically highly unstable region of the country (Randelović, 2010).

Ad 3. Services, measures and strategies aiming to prevent student dropout in Serbian HE

Services aimed at helping freshmen during the adaptation period or older students with studying problems are rare in Serbia. At the department level, learning support is available only by means of professors' mentorship and regarding this matter, volunteer activities are undeveloped, whereas student organisations do not provide such services (EQUI-ED Tempus project report, 2012). Tutoring by senior students or peers does not exist officially or even as unofficial practice. More importantly, unlike in many European countries, there is no counselling offices network in individual departments, but only at university level. This is not an adequate solution since Serbian state universities are large, ranging from 25 to 90 thousand students. The only exceptions are Faculty for Special Education and Rehabilitation within the Belgrade University which has had student counselling department since 2011 and also engages older students as help providers, and the Centre for Student Support founded in 2014 at the Faculty of Philosophy (University of Novi Sad) which offers psychological and pedagogical support in the form of individual counselling, peer tutoring and workshops to students experiencing various difficulties.

The University of Belgrade has a Centre for Career Development that provides counselling for students and organises individual talks with students facing learning and motivation problems (mastering efficient learning tech-

niques, time management and self-motivation). The Centre website contains articles on efficient learning strategies and informs students about its activities, but their Facebook page does not include information about help available. Hence, the question is whether the activities of the Centre are visible enough for students since they are not required to check the University website in their everyday activities.

The University of Novi Sad also has a Centre for Career Development. However, it seems predominantly oriented towards students' future employment since on their website there are no information related to services providing help regarding learning difficulties or other problems accompanying academic life.

It seems that University of Niš has best developed counselling services. The Psychological Counselling Office for Students was founded in 2005, starting as a pilot project of the Niš University Student Union and the Association of Psychology students from Niš supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia. Currently the Office consists of 10 psychotherapists and 15 volunteers and has three sectors: counselling, educational and research. Surprisingly, the official website or Facebook page of University of Niš has no link to the Office organisation.

Minor state universities such as Kragujevac and Kosovska Mitrovica have web pages of Centres for career development, while on the Novi Pazar University webpage we can see it joined the Equal Chances project and accepted principles of support for students from minority groups. Private universities do not provide information regarding counselling services on their web pages, though some of them have career development centres.

Measures and Strategies. Authors of the EQUI-ED project (EQUI-ED Tempus project report, 2012) consider the following measures of Serbian state as the most important ones for facilitating access to HE: funding HE with a special budget allocation, financing students' living standard, scholarships for high-achieving students and reasonably affordable student loans. Legal foundation of considered measures is visible in strategic and legislative documents related to HE in Serbia. Strategy for education development in Serbia („Službeni glasnik RS”, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 -US i 72/12) recognises HE funding as an investment in country's future and predicts an increase in expenses related to academic education in the amount of 1.25% of national GDP. Furthermore, related strategic aims are to expand coverage of HE among population aged between 19 and 24 and to increase relevance of education („Službeni glasnik RS”, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 -US i 72/12). The other significant document associated with the concept of lifelong learning education (Jarvis, 2004) is dedicated to adult education („Službeni glasnik RS”, br. 1/07). According to the Law on HE („Zakon o visokom obrazovanju”, 2017) the two most important goals of HE are associated with providing equal chances for higher education acquisition and lifelong learning, and significant student population growth.

The law regarding student standard of living („Službeni glasnik RS”, br. 18/2010) is also valuable since it is aimed at ensuring the availability of secondary and tertiary education under the most favourable conditions for all pupils and students, through respecting their needs, providing accommodation and hiring professional associates to support and assist pupils and students from vulnerable social groups (EQUI-ED Tempus project report, 2012). This report also provides a detailed list of special measures intended for vulnerable student groups (Roma, students from families with low socio-economic status or growing without parental care, persons with chronic illnesses and additional support needs).

For dropout rate monitoring on all education levels the most important is The Law on the Fundamentals of the Education System („Službeni glasnik RS”, br. 88) and the related Rulebook („Službeni glasnik RS”, br. 81), which predict the creation of Unified Education Information System linking all data of an individual student based on the unique educational number assigned to him/her when they start school. This database includes the following information about university students: date and place of birth, nationality; place of residence; marital and employment status; previously completed education level; language in which previous education level was completed; enrolled study programme, type of study, year of study and year of the first enrolment in the study programme, year of study programme completion; average grade and achieved ECTS credits; language in which study programme is conducted; tuition and living expenses funding sources during studies; student loan, scholarships, including scholarships for extremely gifted students; parents' level of education as well as additional support if needed due to a specific medical condition („Službeni glasnik RS”, br. 81).

Apart from measures taken at the national level, EQUI-ED Tempus project (EQUI-ED Tempus project report, 2012) analysed existing supporting mechanisms of all faculties within universities of Belgrade, Novi Sad, Niš and Novi Pazar. Their results show that faculties have a long-standing practice of allowing students from poor families, minorities, or students with special needs to be exempt from paying tuition fees. Since most faculties have no specialised services for student support, such activities seem to take place only on the basis of individual requests and decisions made by the dean or the faculty board. Analysing the results of a project aimed at assisting persons with special needs to enter five state universities, Dimitrijević (2015) claims that students identified help with the following issues as the most effective: time organisation, information regarding studying and scholarships, counselling, frequent interaction with mentors and their encouragement, financial support. The EQUI-ED report (EQUI-ED Tempus project report, 2012) states that measures supporting students exist on local level too, i.e. municipalities, foundations and corporations allocate certain funds for student scholarships or grants in specific situations.

DISCUSSION

There is no systematic monitoring of student dropout rate within the education system in Serbia. While the National Education Council has defined a proposal of indicators for tracking it on lower education levels (Krstić, Stepanović Ilić & Videnović, 2017), there is no such initiative on HE. So far, the University of Belgrade has had best developed information system generating the dropout rate estimate at around 10.5%, which is close to the retention concept because it does not differentiate between students who left university and those who transferred to another academic institution, even if they switched to a different department within this University. However, this number does not include inactive students who do not complete their studies on time but do not leave university either, which is also the case in some other European countries (Gonida *et al.*, 2019).

Studies about attrition on HE level in Serbia are not frequent and systematic. Though, three major groups of dropout factors can be identified in domestic research and they are usually connected to criterion variables as dropout, burn-out syndrome, adaptation to studying or academic success. Individual factors are represented by variables related to students' personality traits, learning approaches, interests and motivation. The results are in accordance with international studies about the importance of resilience (Munro & Pooley, 2009; Parker, Summerfeldt, Hogan & Majeski 2004), self-regulated learning (Azevedo, Behnagh, Duffy, Harley & Trevors 2012; Bernardo *et al.*, 2016; Zimmerman & Schunk, 2011) higher engagement and motivation (Heublein, 2014; Tinto, 1993; Troelsen & Laursen, 2014), for better academic results and lower dropout risk. The data about socio-demographic conditions strongly indicate the presence of educational inequalities. In the group of factors related to studying conditions authors from Serbia researched teaching methods and curriculum quality, as well as enrolment selection. Although these studies are rare their findings imply that studying conditions could be advanced in accordance with student experiences.

Services helping students with various challenges while at university are sporadic, not developed and not visible enough. We consider the lack of counsellor offices network at the faculty level a major problem. Career centres existing on major state universities are intended for a potentially large number of students and predominantly deal with assisting students in connecting with the world of employment. They rarely appear at private universities. Students in Niš have the best services available for various difficulties they encounter. Except in the mentioned case, and the case of the Centre for Student Support at the Faculty of Philosophy in Novi Sad, older students are not utilised enough as a potential source of encouragement and guidance by career centres or student organisations. We need to emphasise that the scope of this research regarding available services for students was limited to a certain extent since we analysed only websites of Serbian universities, their social network

profiles and the data obtained from student associations on our request. Given that Serbian universities bring together a large number of faculties, it would be necessary to analyse each faculty individually, not only relying on their websites but also on data obtained from staff. Moreover, it would be important to conduct research among students into what services they are familiar with and use when they need help with various aspects of their academic life. However, in our opinion it is of utmost importance for all available services to be visible on official universities'/faculties' websites and social networks, having in mind that substantial research shows that young people spend a considerable amount of their time on the internet, especially on social networks (Kubiszewski, Fontaine, Rusch & Hazouard, 2013; Twenge, Martin & Spitzberg, 2018; Van den Eijnden, Meerkerk, Vermulst, Spijkerman & Engels, 2008).

As a vital step in dropout monitoring we perceive launching of the Unified Education Information System. When it becomes functional, it will provide a basis for precise dropout tracking and additional socio-demographic data about students that could be linked with their success/attendance and consequently used for creating more productive attrition prevention measures.

Apparently, the Serbian state has recognised the importance of HE and enabling equal access to it for all citizens, which is visible in the legislative basis covering related measures on the state, local or university level. However, the implementation and realisation of these measures could be questioned. State report (Ministry of Education, Science and Technological Development, 2018) regarding the national education strategy implementation confirms this conclusion. It shows that although the HE coverage has increased after the adoption of the strategy by more than 10%, the position of youth (aged between 19-24) on the labour market remains unfavourable since unemployment rate of 31.9% in 2017 is one of the highest in Europe (Ministry of Education, Science and Technological Development, 2018). Furthermore, unlike in Europe where young people with a higher level of education are less likely to be unemployed, in Serbia the situation is opposite. Namely, the average unemployment rate for youth with upper secondary education from EHEA countries is 10.6% and for those with bachelor and master degrees are 7.1% and 5.6%, while in Serbia unemployment rates are as follows: upper secondary education 23%, bachelor 24.8% and master 27.9% (EHEA, 2018). Available data show that budget expenses for HE decreased from 0.97% in 2008 to 0.86% of GDP in 2014 (Nikolić & Mojašević, 2016; Varađanin, 2019), although education strategy („Službeni glasnik RS”, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 -US i 72/12.) predicted 1.25% of GDP similar to the current EU average of 1.2% (OECD, 2019). On our request⁸ the SORS shared with us the data not directly comparable to the previous ones, since they do not include HE funding solely from the budget, but also from other sources, which shows that in 2014 it represented 1.2% of GDP but, being on a declining

⁸ The request for data archived under no. 32343, July 2020.

trend, reached 1% of GDP in 2018. Besides, studies find that financial support for students is insufficient, reaches a small number of students (around 20%) and is offered to all students based on their success and not economic status (EQUI-ED Tempus Project report, 2012; Nikolić & Mojašević, 2016; Šuvaković, 2019; Živadinović & Čekić Marković, 2015).

It is important to emphasise that we consider our results on strategies and measures towards reduction of HE dropout rate as a first step in providing general overview mainly at the state level which might serve as a basis for further research into this important issue in order to obtain more systematic data at the state level, as well as those of local communities and universities.

CONCLUSION

Based on the presented analysis and international studies, we will try to make certain recommendations for dropout prevention at Serbian universities. They apply to universities, researchers, but also to the state level responsible for policy making in the field of HE.

Many students, especially freshmen and those who have to leave home and move to the university town or students from underrepresented groups, need help for successful social and academic integration into university (Tinto, 2006). Assistance could be provided by workshops/seminars targeting specific problems and by promotion of student-tutoring which could advance learning process (Collings, Swanson & Watkins, 2014; Larose *et al.*, 2011). These measures could precede establishment of faculty counselling offices. Authors warn that these will not be enough unless university departments intensify the teacher-student exchange, as well as between the students themselves by incorporating the principles of active and collaborative learning into their teaching (Hagenauer & Volet, 2014; Pascarella & Terenzini, 2005; Roberts, 2018; Tinto, 2006; Webb & Cotton, 2018). Nurturing of outside-class student-teacher and peer interactions is also significant since such contacts increase learning motivation, provide better adjustment to HE and contribute to higher achievement (Hoffman, 2014; Komaraju, Musulkin & Bhattacharya, 2010; Swenson, Nordstrom & Hiester, 2008; Tinto, 1975, 1993; Venuleo, Mossi & Salvatore, 2016; Wilcox, Winn & Fyvie-Gauld, 2005).

Preventive measures depend on the reasons why students leave university and they are not the same if we treat only students leaving university as dropout or if we also include those who move to a different study programme (Larsen *et al.*, 2013). This means that researchers should target students leaving HE, make an effort to provide a representative sample, analyse and systematically study their reasons to dropout, but also follow their further life paths. If we want to achieve that, we need a complex research design consisting of several research phases and combining quantitative and qualitative methodology. In order for it to have practical implications, in our opinion research needs to be an inclusive process gathering all stakeholders (participating and making de-

cisions regarding HE) who will create common understanding of the dropout phenomenon and the ways to tackle that issue. This is in line with Beerkens's (2018) stance that evidence-based approach in policy making regarding education should be completed with evidence-informed one if we really want evidence to be incorporated in everyday HE practice and contribute to quality assurance.

On the state level, the most important step in dropout monitoring is to accept one of the discussed dropout concepts and measure its rate reliably. The projected implementation of Unified Education Information System in our opinion will be enormously significant for that purpose. One of the important recommendations for reducing dropout rate is provision of flexible educational routes suitable for various student needs (Gonida *et al.*, 2019), for which the necessary legislation needs to be created. Regarding HE financing, our analysis suggests that state funding of studying costs should be increased and new models developed to promote higher access equity. A more complex problem is related to a high unemployment rate of young people with HE degrees. In our opinion it suggests that adopting an educational policy model from developed countries is not enough, as the proponents of Global culture theory point out (Lumby & Foskett, 2016; Spasenović, 2019), but that it is necessary to take into account the current economic situation in Serbia, as well as the specific socio-cultural context of our society. We agree with Kromydas (2017), or at least we think it is worth trying to create modern education policy suitable for the contemporary age which combines and uses the best aspects of two policy frameworks relying on human capital theory and critical pedagogy highlighting humanistic values in education. Such significant changes in HE policy are possible only if the state establishes cross-government coordination engaging professionals from various fields (education, social welfare, employment, youth, justice, health, economy) and if scholars provide them with evidence-based and evidence-informed data originating from inclusive research, as we argued above.

We will finish with Tinto's statement about the importance of "implementation for effective action towards dropout in higher education", meaning that if we want to be successful, we need targeted well-designed research, improved state and each university department (including teaching staff and student organisations) engagement towards prevention, as well as continuous monitoring and evaluation of implemented measures.

ОТСЕВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В СЕРБИИ: АНАЛИЗ ИЗМЕРЕНИЙ ОТСЕВА СТУДЕНТОВ, АНАЛИЗ ВЫВОДОВ ИССЛЕДОВАНИЙ И МЕРЫ ПРЕВЕНЦИИ

Ивана Степанович Илич, Оливер Тошкович, и Ксения Крстич

Отделение психологии, философский факультет
Белградского Университета, Сербия

Марина Виденович

Институт психологии, философский факультет
Белградского Университета, Сербия

Аннотация

Отсев и сокращения численности студентов в системе высшего образования привлекают большое внимание, так как вызывают серьезные последствия для личности и общества в целом. Целями исследования являются: анализ измерений и наблюдения за отсевом в высшем образовании в Сербии, обзор исследований причин и определение доступных сервисов для студентов, находящихся под риском отсева, а также меры превенции. В исследовании использованы различные методы: статистический анализ, обзор литературы, качественный контент-анализ. Результаты показывают, что: 1. не существует общепринятого определения отсева, или официальной статистики по темпу роста отсева, но об этом можно дать некоторые оценки и прогнозы; 2. Исследования отсева не являются систематическими, но тем не менее охватывают три основных фактора отсева (личные, социально-демографические, условия обучения); 3. Студенческие сервисы (услуги для студентов) носят спорадический, нерегулярный характер и они недостаточно заметны; 4. Релевантное, подходящее правовое регулирование отражает заинтересованность государства в продвижении высшего образования, но принятые меры недостаточно адекватны. Рассматривается создание Единой информационной системы образования, что представляло бы важный шаг в точном измерении показателей отсева. Важной задачей является обеспечить гибкие пути обучения и увеличить финансовую поддержку, прежде всего студентам, принадлежащим уязвимым группам. Международные исследования подчеркивают важность активизации взаимодействия между преподавателем и студентом, а также взаимодействия студент-студент в течение процесса обучения. Мы считаем необходимым формирование новой образовательной политики, которая объединила бы две основные концепции в этой области и опиралась бы на инклюзивные исследования.

Ключевые слова: отсев, высшее образование, студенты, сервисы поддержки, меры превенции.

Коришћена литература/References

- Aina, C. (2013). Parental background and university dropout in Italy. *Higher Education*, 65(4), 437–456. <https://doi.org/10.1007/s10734-012-9554-z>
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American psychologist*, 55(5), 469–480. <https://doi.org/10.1037//0003-066X.55.5.469>
- Assunção, H., Lin, S. W., Sit, P. S., Cheung, K. C., Harju-Luukkainen, H., Smith, T., ... Marôco, J. (2020). University Student Engagement Inventory (USEI): Transcultural validity evidence across four continents. *Frontiers in Psychology*, 10, 2796. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.02796>
- Azevedo, R., Behnagh, R., Duffy, M., Harley, J. & Trevors, G. (2012). Metacognition and self-regulated learning in student-centered leaning environments. *Theoretical Foundations of Student-Centered Learning Environments*, 22, 171–197.
- Backović, D. & Jevtić, M. (2012). Burnout sindrom kao problem mentalnog zdravlja studenata medicine [Burnout syndrome as a mental health problem among medical students]. *Medicinski prehled*, 65(3-4), 129–132.
- Battin Pearson, S., Newcomb, M. D., Abbott, R. D., Hill, K. G., Catalano, R. F. & Hawkins, J. D. (2000). Predictors of early high school dropout: A test of five theories. *Journal of Educational Psychology*, 92(3), 568–582.
- Beerkens, M. (2018). Evidence-based policy and higher education quality assurance: Progress, pitfalls and promise. *European Journal of Higher Education*, 8(3), 272–287. <https://doi.org/10.1080/21568235.2018.1475248>
- Bernardo, A., Esteban, M., Fernández, E., Cervero, A., Tuero, E. & Solano, P. (2016). Comparison of personal, social and academic variables related to university drop-out and persistence. *Frontiers in Psychology*, 7, 1–9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01610>
- Brian, K. (2007). *OECD insights human capital how what you know shapes your life: How what you know shapes your life*. OECD publishing.
- Bridges, D. (1992). Enterprise and liberal education. *Journal of Philosophy of Education*, 26(1), 91–98.
- Collings, R., Swanson, V. & Watkins, R. (2014). The impact of peer mentoring on levels of student wellbeing, integration and retention: A controlled comparative evaluation of residential students in UK higher education. *Higher Education*, 68(6), 927–942. <https://doi.org/10.1007/s10734-014-9752-y>
- De Witte, K., Cabus, S., Thyssen, G., Groot, W. & Maassen van den Brink, H. (2013). A critical review of the literature on school dropout. *Educational Research Review*, 10(1), 13-28. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2013.05.002>
- Dowrick, P. W. & Crespo, N. (2005). School failure. In T. P. Gullotta & G. R. Adams (Eds.), *Handbook of Adolescent Behavioral Problems: Evidence-based Approaches to Prevention and Treatment* (pp. 589–610). New York: Springer Science and Business Media.
- Dimitijević, B. (2015). Iskustva pilot projekta EQUIED Tempus „Jednak pristup visokom obrazovanju za sve” [Experiences from the pilot project EQUIED Tempus „Equal Access to Higher Education for Everybody]. U G. Đorić (ur.), *Socijalna dimenzija visokog obrazovanja (analize i preporuke)* (pp. 99–111). Niš: Unigraf-X-Copy.
- EACEA. (2018). *The European higher education area in 2012: Bologna process implementation report*. Brussels: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency.
- EHEA. (2018). *The European higher education area in 2018: Bologna process implementation report*. European Commission Press Realise.
- European Commission. (2015). *Dropout and completion in higher education in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- EQUI-ED Tempus project report. (2012). Socijalna dimenzija visokog obrazovanja u Srbiji: Studija zatečenog stanja [Social dimension of higher education in Serbia: The base line survey]. Retrieved on June 19th 2018 from: http://projects.tempus.ac.rs/attachments/project_resource/1368/2975_studija_zatecenog_stanja.pdf
- Georg, W. (2009). Individual and institutional factors in the tendency to drop out of higher education: A multilevel analysis using data from the Konstanz student survey. *Studies in Higher Education*, 34(6), 647–661. <https://doi.org/10.1080/03075070802592730>
- Genc, A. (2017). Coping strategies as mediators in the relationship between test anxiety and academic achievement. *Psihologija*, 50(1), 51–66. <https://doi.org/10.2298/PSI160720005G>
- Ginsburg, M. B., Cooper, S., Raghu, R. & Zegarra, H. (1990). National and world-system explanations of educational reform. *Comparative Education Review*, 34(4), 474–499.
- Gonida, E., Peixoto, F., Castro Silva, J., Nolden, P., Aivazidis, C., Stepanovic Ilic, ...Theilmann, K. (2019). *SUnStAR IOI: Literature Review and Conceptualization*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.30077.92648>
- Gouthro, P. A. (2002). Education for sale: At what cost? Lifelong learning and the marketplace. *International Journal of Lifelong Education*, 21(4), 334–346.
- Hagenauer, G. & Volet, S. E. (2014). Teacher–student relationship at university: An important yet under-researched field. *Oxford Review of Education*, 40(3), 370–388. <https://doi.org/10.1080/03054985.2014.921613>
- Hanak, N. (1999). Faktori uspeha u studiranju psihologije [Success-determining factors in psychology studies]. *Psihologija*, 1–2, 97–108.
- Harrison, N. (2018). Using the lens of ‘possible selves’ to explore access to higher education: a new conceptual model for practice, policy, and research. *Social Sciences*, 7(10), 1–21. <https://doi.org/10.3390/socsci7100209>
- Heublein, U. (2014). Student drop-out from German higher education institutions. *European Journal of Education*, 49(4), 497–512. <https://doi.org/10.1111/ejed.12097>
- Hoffman, E. M. (2014). Faculty and student relationships: Context matters. *College Teaching*, 62(1), 13–19. <https://doi.org/10.1080/87567555.2013.817379>
- Janičijević, N., Baucal, A. & Cvejić, S. (2005). Formulisanje standarda i unapređenje kvaliteta nastave na Univerzitetu u Beogradu [Standardization and Enhancement of the Quality of Teaching at Belgrade University]. U A. Mimica & Z. Grac (ur.), *Visoko obrazovanje u Srbiji na putu ka Evropi četiri godine kasnije* (pp. 35–42). Beograd: Alternativna akademska obrazovna mreža.
- Jarvis, P. (2004). *Adult education and lifelong learning: Theory and practice* (3rd edition). New York: Routledge.
- Jevremov, T. D., Lungulov, B. S. & Dinić, B. M. (2016). Zadovoljstvo studenata kvalitetom nastave – efekti godine studija i akademskog postignuća [Student satisfaction with teaching quality: The effects of year of study and academic achievement]. *Nastava i vaspitanje*, 65(3), 491–508.
- Kerby, M. B. (2015). Toward a new predictive model of student retention in higher education: An application of classical sociological theory. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*, 17(2), 138–161. <https://doi.org/10.1177/1521025115578229>
- Knežević, M., Jović, J., Rančić, N. & Ignjatović-Ristić, D. (2012). Depresivnost kod studenata medicine [Depression among medical students]. *Medicinski časopis*, 46(1), 41–6.
- Komarraju, M., Musulkin, S. & Bhattacharya, G. (2010). Role of student–faculty interactions in developing college students’ academic self-concept, motivation, and achievement. *Journal of College Student Development*, 51(3), 332–342. <https://doi.org/10.1353/csd.0.0137>
- Kosić, M. (2005). Istraživanje studentske populacije [Survey of Student Population in Serbia] U A. Mimica & Z. Grac (ur.), *Visoko obrazovanje u Srbiji na putu ka Evropi četiri godine kasnije* (pp. 307–312). Beograd: Alternativna akademska obrazovna mreža.

- Krstić, K., Stepanović Ilić, I. & Videnović, M. (2017). Student dropout in primary and secondary education in the Republic of Serbia. *Psihološka istraživanja*, 20(1), 27–50.
- Kromydas, T. (2017). Rethinking higher education and its relationship with social inequalities: Past knowledge, present state and future potential. *Palgrave Communications*, 3(1), 1–12.
- Kubiszewski, V., Fontaine, R., Rusch, E. & Hazouard, E. (2013). Association between electronic media use and sleep habits: An eight-day follow-up study. *International Journal of Adolescence and Youth*, 19(3), 395–407. <https://doi.org/10.1080/02673843.2012.751039>
- Larose, S., Cyrenne, D., Garceau, O., Harvey, M., Guay, F., Godin, F. & Deschênes, C. (2011). Academic mentoring and dropout prevention for students in math, science and technology. *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning*, 19(4), 419–439. <https://doi.org/10.1080/13611267.2011.622078>
- Larsen, M. S., Kornbeck, K. P., Kristensen, R. M., Larsen, M. R. & Sommersel, H. B. (2013). *Dropout phenomena at universities: What is dropout? Why does dropout occur? What can be done by the universities to prevent or reduce it? A systematic review*. Copenhagen: Danish Clearinghouse for Educational Research, Aarhus University. Retrieved on May 17th 2018 from: https://pure.au.dk/ws/files/55033432/Evidence_on_dropout_from_universities_technical_repon
- Latas, M., Pantić, M. & Obradović, D. (2010). Analiza predispitne anksioznosti studenata medicine [Analysis of test anxiety in medical students]. *Medicinski pregled*, 63(11–12), 863–866.
- Latković, O., Milekić, B., Stojiljković, D. J., Zebić, M. & Marić, N. P. (2009). Odnos redosleda rođenja, samopoštovanja i uspeha tokom studija medicine [The relation of birth order, self esteem and average grade during studies of medicine]. *Engrami*, 31(1–2), 51–60.
- Lazarević, D. & Trebješanin, B. (2013). Characteristics and factors of learning approaches of the prospective teachers. *Psihologija*, 46(3), 299–314.
- Letizia, A. (2013). Dialectical constellations of progress: New visions of public higher education for the twenty-first century. *Journal of Critical Thought and Praxis*, 2(1), 55–82.
- Lumby, J. & Foskett, N. (2016). Internationalization and culture in higher education. *Educational Management Administration & Leadership*, 44(1), 95–111. <https://doi.org/10.1177/1741143214549978>
- Milojević, S., Janković, B. & Cvetković, V. (2015). Prediction model of effective studies at the academy of criminalistic and police studies. *Nauka, bezbednost, policija*, 20(1), 135–147. <https://doi.org/10.5937/zrpfni1673201N>
- Ministry of Education, Science and Technological Development (2018). *Progress report on the action plan for the implementation of the strategy for education development in Serbia by 2020*. Retrieved on April 20th 2020 from: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2018/08/AP-SROS-IZVESTAJ-15jun-Eng.pdf>
- Munro, B. & Pooley, J. A. (2009). Differences in resilience and university adjustment between school leaver and mature entry university students. *The Australian Community Psychologist*, 21(1), 50–61.
- Nikolić, Lj. & Mojašević, A. (2016). Obrazovanje: trošak ili investicija za državu. [Education: Expense or investment for the government], *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, 73, 201–218.
- OECD. (2019). *Education at a glance 2019: OECD indicators*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/f8d7880d-en>
- Parker, J. D. A., Summerfeldt, L. J., Hogan, M. J. & Majeski, S.A. (2004). Emotional intelligence and academic success: Examining the transition from high school to university. *Personality and Individual Differences*, 36(1), 163–172. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(03\)00076-X](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00076-X)
- Pascarella, E. T. & Terenzini, P. T. (2005). *How college affects students: A third decade of research* (vol. 2). San Francisco: Jossey-Bass.

- Popadić, D., Pavlović, Z. & Žeželj, I. (2018). *Alatke istraživača* [Researchers' tools]. Belgrade: Clio.
- Pravilnik o Jedinstvenom informacionom sistemu prosvete [Rulebook on the Unified information system of education]. (2019). *Službeni glasnik RS*, Br. 81.
- Randelović, D. J. (2010). Podložnost stresu kao aspekt mentalnog zdravlja studenata Univerziteta u Prištini sa sedištem u Kosovskoj Mitrovici [Susceptibility to stress as an aspect of mental health of students of University of Priština seated in Kosovska Mitrovica]. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, 40, 333–345.
- Roberts, J. (2018). Professional staff contributions to student retention and success in higher education. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 40(2), 140–153. <https://doi.org/10.1080/1360080X.2018.1428409>
- Rodić, N. (2001). Povezanost selekcije i klasifikacije za osnovni studij sa njihovom uspešnošću na Učiteljskom fakultetu u Somboru [The relation between selection criteria for faculty enrolment and later students' achievement]. *Norma*, 8(3), 89–107.
- Reason, R. D. (2003). Student variables that predict retention: Recent research and new developments. *Journal of Student Affairs Research and Practice*, 40(4), 704–723.
- Rodriguez-Gómez, D., Feixas, M., Gairín, J. & Muñoz, J. L. (2015). Understanding Catalan university dropout from a cross-national approach. *Studies in Higher Education*, 40(4), 690–703.
- Rumberger, R. (2011). *Dropping out: Why students drop out of high school and what can be done about it*. Cambridge: Harvard University Press.
- Saito, M. (2003). Amartya Sen's capability approach to education: A critical exploration. *Journal of philosophy of education*, 37(1), 17–33.
- Simeunović, V. (2015). *Informacioni modeli i softverska podrška za predviđanje uspešnosti studiranja* [Information models and software tools for prediction of academic success] (doktorska teza). Novi Sad: Fakultet tehničkih nauka, Univerzitet u Novom Sadu.
- Simić, N., Vranješević, J. & Stančić, M. (2019). Romi i više/visoko obrazovanje – psihološki i društveni kapital kao faktori akademskog uspeha. *Andragoške studije*, 2, 127–148. <https://doi.org/10.5937/AndStud1902127S>
- Spasenović, V. (2019). *Obrazovna politika: globalni i lokalni procesi* [Educational policy: Global and local processes]. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Strategija razvoja obrazovanja odraslih u Republici Srbiji [Strategy of development of adults' education in Republic of Serbia]. (2007). *Službeni glasnik RS*, Br. 1/07.
- Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020 [Strategy of development of education in Serbia until 2020]. (2012). *Službeni glasnik RS*, Br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 -US i 72/12.
- Stiburek, Š., Vlk, A. & Švec, V. (2017). Study of the success and dropout in the higher education policy in Europe and V4 countries. *Hungarian Educational Research Journal*, 7(1), 43–56.
- Swenson, L. M., Nordstrom, A. & Hiester, M. (2008). The role of peer relationships in adjustment to college. *Journal of College Student Development*, 49(6), 551–567. <https://doi.org/10.1353/csd.0.0038>
- Šuvaković, U. V. (2019). Neki (društveni) aspekti obrazovanja u tranzicionoj Srbiji [Some (social) aspects of education in transition Serbia]. *Sociološki pregled*, 53(3), 943–977. <https://doi.org/10.5937/socpreg53-23765>
- Thomas, L. & Hovdhaugen, E. (2014). Complexities and challenges of researching student completion and non-completion of HE programmes in Europe: A comparative analysis between England and Norway. *European Journal of Education*, 49(4), 457–470. <https://doi.org/10.1111/ejed.12093>
- Troelsen, R. & Laursen, P. F. (2014). Is drop-out from university dependent on national culture and policy? The case of Denmark. *European Journal of Education*, 49(4), 484–496. <https://doi.org/10.1111/ejed.12094>

- Tinto, V. (1975). Dropout from higher education: A theoretical synthesis of recent research. *Review of Educational Research*, 45(1), 89–125.
- Tinto, V. (1993). *Leaving college: Rethinking the causes and cures of student attrition*. (2nd Ed). Chicago: University of Chicago Press.
- Tinto, V. (2006). Research and practice of student retention: What next?. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*, 8(1), 1–19.
- Tubić, T. (2003). Socio-kognitivni činioci stilova učenja [Socially cognitive factor of learning styles]. *Norma*, 9(2-3), 241–251.
- Twenge, J. M., Martin, G. N. & Spitzberg, B. H. (2018). Trends in US Adolescents' media use, 1976–2016: The rise of digital media, the decline of TV, and the (near) demise of print. *Psychology of Popular Media Culture*, 8(4), 329–345. <https://doi:10.1037/ppm0000203>
- Van den Eijnden, R. J., Meerkerk, G. J., Vermulst, A. A., Spijkerman, R. & Engels, R. C. (2008). Online communication, compulsive Internet use, and psychosocial well-being among adolescents: A longitudinal study. *Developmental psychology*, 44(3), 655–665. <https://doi:10.1037/0012-1649.44.3.655>
- Varađanin, V. (2019). Analiza sistema finansiranja visokog obrazovanja u Srbiji i EU [Analysis of the higher education funding system in Serbia and the EU]. *Ekonomija: teorija i praksa*, 12(1), 61–76. <https://doi.org/105937/etp1901061V>
- Venuleo, C., Mossi, P. & Salvatore, S. (2016). Educational subculture and dropping out in higher education: A longitudinal case study. *Studies in Higher Education*, 41(2), 321–342. <https://doi.org/10.1080/03075079.2014.927847>
- Živadinović, I. & Čekić Marković, J. (2015). Mere izjednačavanja šansi u visokom obrazovanju –analize i preporuke [Measures towards Reaching Equal Opportunities in Higher Education: Analysis and recommendations]. U G. Đorić, (ur.). *Socijalna dimenzija visokog obrazovanja (analize i preporuke)* (pp. 79–99). Niš: Unigraf-X-Copy.
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja [The Law on the Fundamentals of the Education System]. (2017). *Službeni glasnik RS*, Br. 88.
- Zakon o učeničkom i studentskom standardu [Law on pupil and student standard]. (2010). *Službeni glasnik RS*, Br. 18/2010.
- Zakon o visokom obrazovanju (2017). [Law on Higher Education]. Retrieved on June 21st 2020 from: <http://bg.ac.rs/files/sr/univerzitet/glasnik-zakoni/Zakon-visoko-obrazovanje-2017.pdf>
- Zimmerman, B. J., & Schunk, D. H. (2011). *Handbook of self-regulation of learning and performance*. New York, NY: Routledge.
- Webb, S., Burke, P. J., Nichols, S., Roberts, S., Stahl, G., Threadgold, S. & Wilkinson, J. (2017). Thinking with and beyond Bourdieu in widening higher education participation. *Studies in Continuing Education*, 39(2), 138–160. <http://dx.doi.org/10.1080/0158037X.2017.1302926>
- Webb, O. J. & Cotton, D. R. E. (2018). Early withdrawal from higher education: A focus on academic experiences. *Teaching in Higher Education*, 23(7), 835–852.
- Wilcox, P., Winn, S. & Fyvie-Gauld, M. (2005). 'It was nothing to do with the university, it was just the people': The role of social support in the first-year experience of higher education. *Studies in Higher Education*, 30(6), 707–722. <https://doi.org/10.1080/03075070500340036>

Примљено 26.07.2020; прихваћено за штампу 26.11.2020.
 Recieved 26.07.2020; Accepted for publishing 26.11.2020.